

Lumea rurală și comunismul în Europa de Est: problematici, interpretări și perspective de cercetare¹ (Partea I)

Sorin RADU

Universitatea “Lucian Blaga” din Sibiu, Facultatea de Științe Socio-Umane
“Lucian Blaga” University of Sibiu, Faculty of Human and Social Sciences
Personal e-mail: sorin.radu@ulbsibiu.ro

*Countryside and Communism in Eastern Europe:
Perceptions, Attitudes, Propaganda – Problems, Interpretations and Perspectives*

Generally, studies on communism in Eastern Europe have focused mainly on various political history topics – the establishment of the new totalitarian regimes, the elimination of democratic order, the repression, the anticommunist resistance – while disregarding the many aspects of social and cultural history in general and, in particular, the transformations in the rural world. Among the latter, the collectivization of agriculture holds a central position. The need for historiographical betterment in this sphere of knowledge is all the more urgent as many impressive theoretical and methodological surveys have been published in recent years, dedicated to social and cultural history, and, at the same time, the opening of important archive collections related to the early history of communism in the states of the former “cordon sanitaire” provides the documentary material required for applied research. This study plans to be an analysis of the main research directions of the countryside from the East European countries during the communist regime, presented in historiography and classified as following: Agrarian Reforms After WWII and Their Impact on the Rural World; Collectivization and Communization in the Rural World; The Stalinist Repression and the Resistance Against Communism in the Countryside; The Rural World and Local Elites in Communism. Also, the study focuses on some insufficiently researched themes or unapproached which can explain properly the impact of communism above the countryside and especially how the totalitarian regime had influenced the vilage and the people of the “Socialist Bloc”.

Keywords: “Socialist Bloc”, the peasant societies, communization, countryside, communist ideologie

Studiile dedicate comunizării Europei de Est s-au concentrat, cu precădere, asupra diferitelor teme ale istoriei politice – instituționalizarea noilor regimuri totalitare, lichidarea ordinii democratice, represiunea, rezistența anticomunistă – și mai puțin asupra multor aspecte ale istoriei sociale și culturale, în general, și transformărilor suferite de lumea rurală, în special. Printre acestea din urmă un loc central revine, desigur, colectivizării agriculturii. Nevoia unei recuperări istoriografice pe acest palier al cunoașterii se impune cu atât mai mult cu cât în ultimii ani au apărut studii importante de factură teoretică și metodologică circumscrise istoriei sociale și culturale, iar deschiderea unor fonduri importante de arhivă

privind istoria de început a comunismului în statele din fostul „cordon sanitaire” oferă materialul documentar necesar unor cercetări aplicate aprofundate. Studiul de față își propune o analiză a principalelor direcții de cercetare a lumii rurale din țările blocului estic, în perioada regimului comunist, prezente în istoriografie, clasificându-le în felul următor: reformele agrare de după WWII și impactul lor asupra lumii rurale; colectivizare și comunizare în lumea rurală; represiunea stalinistă și rezistența față de comunism în lumea rurală; lumea rurală și elitele locale în comunism. De asemenea, studiul atrage atenția asupra unor teme insuficient cercetate sau rămase încă neatinse care pot explica mai profund impactul comunismului asupra lumii rurale

și mai ales cum regimurile totalitare au modelat satul și locuitorii lui din Europa de Est. Din perspectivă comparativă, considerăm prioritară cercetarea modului în care țărani au privit comunismul, a metodelor de convingere, a reacției în fața clișeelelor propagandistice, percepția față de diferitele „schimbări” impuse de noile regimuri totalitare de sorginte sovietică, de înțelegerea modului în care a fost percepută ideologia comunistă de către țărani, interacțiunea dintre prescripțiile teoretice și ideologice comuniste de factură stalinistă și așteptările reale din lumea rurală după încheierea celui de-al Doilea Război Mondial, înțelegerea mecanismului general și a particularităților specifice din fiecare țară a „blocului socialist” în procesul de comunizare a satului etc.

1. Țăranul, lumea rurală și ideologia comunistă

Europa de Est deține o puternică tradiție rurală și satul a avut și încă are un rol important în viața economică, socială, politică și culturală a statului. De multă vreme cercetătorii și nu numai au fost interesați de înțelegerea drumului spre modernitate al statelor din această zonă și a modului în care acest proces a modelat lumea rurală.² Chiar dacă regimurile comuniste au modelat dramatic lumea satelor din Uniunea Sovietică și Estul Europei, imaginea vieții cotidiene sub comunism a rămas (în multe regiuni) predominant rurală până la prăbușirea comunismului, în ciuda eforturilor depuse de către partidele-stat de schimbare a raportului dintre sat și oraș prin procesul artificial de urbanizare;³ multe dintre localitățile urbane erau mai degrabă comunități rurale. Pe de altă parte, așa cum observa Jeremy Brown, „când ne imaginăm cum era viața oamenilor de la țară în societatea comunistă, prima ipostază care ne-ar putea apărea în minte este cea a țăranului umil, învins și demoralizat de colectivizare. Când revoluția a ajuns în satul său, oficialitățile comuniste i-au ridicat așteptările prin faptul că i-au garantat familiei sale un teren și l-au învățat să-și scrie numele, dar câțiva ani mai târziu a fost forțat să se alăture unei comunități și să cedeze majoritatea recoltei statului. S-a opus colectivizării la început, dar pe măsură ce timpul trecea putea doar să se plângă, să-și târască picioarele, și să se mulțumească cu ceea ce i-a rămas. Trăia cu o frică constantă de a nu fi denunțat de către un vecin sau un activist ca fiind un «chiabur» care și-a ascuns identitatea adevărată de mase – fiind conștient că o asemenea acuzație ar fi putut duce la deportare sau s-ar fi sfârșit cu un glonț în cap.”⁴

Preocupare intelectualilor de a înțelege țărănimea ca actor social, familia țărănească și relațiile socio-economice din cadrul societăților țărănești a generat o literatură extrem de diversă și de bogată.⁵ Așa cum observa Werner Rösener, universul vieții rurale a atras

demult atât interesul public general, cât și pe cel al cercetării științifice. Îndeosebi periclitarea țărânimii tradiționale, pericolul dispariției satului arhaic și distrugerea progresivă a mediului au fost, în mod evident, cele care au îndreptat atenția unor largi straturi ale populației către problemele universului țărănesc-agrar.⁶ Cercetarea științifică în domeniul țărânimii și al fenomenelor societății rurale s-a desfășurat pe fundalul dezvoltării societății burgheze-urbane moderne și al procesului de industrializare, care a modificat fundamental economia europeană în secolele al XIX-lea și al XX-lea. Țărânimia a fost privită și analizată fie dintr-o perspectivă conservatoare, idilică, fie dintr-o perspectivă opusă, o direcție critică, ce atrăgea atenția asupra aspectelor neplăcute ale vieții rurale.⁷

Dacă unii scriitori au tratat societatea agrară ca ansamble amorfă, fără o structură proprie, alții au descris-o ca fiind „tradițională” și au etichetat locuitorii ei ca oameni „legați de tradiție”, opusul „modernului”. Antropologul Eric R. Wolf observa că asemenea etichete pur și simplu descriu un fenomen – și îl descriu prost – acestea nu îl explică: „A spune că o societate este «tradițională», sau că populația sa este legată de tradiție, nu explică de ce tradiția persistă și nici de ce oamenii se lipsesc de aceasta.”⁸

În literatura socialistă din secolele al XIX-lea și al XX-lea, țărănilor li s-a contestat de regulă capacitățile politice progresiste și competența socială autonomă.⁹ Fixați asupra ideii eliberării clasei muncitoare progresiste, nici Karl Marx, nici Friedrich Engels nu s-au ocupat în detaliu de straturile sociale ale țărânimii, fiind absolut convinși de dispariția iminentă a acestei clase depășite din epoca preindustrială.¹⁰ Ei laudau caracterul progresist al burgheziei pe care îl opuneau obtuzității populației de la țară. Burghezia smulse deja o bună parte a populației sătești din „idiotenia vieții rurale”.¹¹ Pentru Marx și Engels, și proprietatea țărănească asupra pământului era o fosilă a epocilor trecute, condamnată la dispariția treptată. Aparținând stării mijlocii, țărăniile formau o clasă conservatoare, reacționară, menită să combată burghezia progresistă, ca să-și salveze de la dispariție existența lor de clasă mijlocie.¹² Manifestând clar și constant antipatie și dispreț față de țărani, Marx și Engels fac totuși și câteva trimiteri la rolul progresist pe care țărăniile l-ar putea juca în istorie, cu condiția ca proletariatul să trezească mai întâi latențele revoluționare ale populației rurale, care fusese ademenită până, atunci cu false făgăduințe, în ghearele reacțiunii.¹³ Poziția doctrinară a marxștilor în problema agrară a fost evident în direcția legătură cu viața citadină a celor mai mulți socialiști și cunoștințele lor lacunare în privința condițiilor de trai de la țară.¹⁴

Cu toate acestea, țărăniile, „chestiunea agrară” au ocupat un loc important în literatura de partid și în lucrările programatice social-democrate marxiste ruse și au reprezentat o țintă majoră pentru propagandiștii

bolșevici în timpul evenimentelor revoluționare și în anii războiului civil¹⁵, când țărani au fost priviți mai degrabă, constant, ca un element nesigur, chiar periculos pentru noua putere sovietică.¹⁶ Sentimentul de neîncredere față de această importantă categorie socială, reticentă la orice gen de schimbare socială radicală și cu un orizont limitat la propria gospodărie, sau, cel mult, comunitate¹⁷, și-a găsit reflectarea în legislația sovietică imediat după preluarea puterii de către bolșevici¹⁸ și în diverse scrieri cu caracter programatic. De pildă, în broșura *Put' k socializmu i raboče-krestjanskij sojuz* [*Calea spre socialism și alianța dintre muncitori și țărani*] (1925), Buharin creiona o perspectivă cât se poate de clară asupra statutului și rolului țărânimii în cadrul statului sovietic, folosind termeni lipsiți de echivoc. Printre altele, Buharin afirma că țărani, din cauza „întunecului și inculturii în care trăiesc” și „a unei anumite considerații pe care o au față de moșieri”, sunt dispuși să meargă, „împotriva propriilor interese fundamentale”, „alături de burghezie”.¹⁹ În același sens, se exprimase și V.I. Lenin, în 1921, la Congresele II și III ale Cominternului, când asimila țărânimia ultimei clase capitaliste și afirma că „[acordarea către aceasta a acelorași drepturi ca și muncitorimii] nu ar însemna altceva decât reinstaurarea capitalismului.”²⁰ Așa cum observa și Irwin T. Sanders, „doctrina oficială a partidului, interpretată de Lenin, ar opta pentru crearea unui proletariat rural, precum «țărânimia muncitoare», care s-ar unifica cu muncitorii urbani ca să creeze Utopia Comunistă.”²¹ Chiar dacă au existat și momente în care liderii bolșevici au încurajat recrutarea de noi membri din mediul rural, ponderea țăranilor în partidul bolșevic în anii 1920-1930 a fost mult sub ponderea acestora în structura populației.²²

Atitudinea de neîncredere, ostilă chiar, față de țărani va marca, după 1945, și politica autorităților comuniste din statele est-europene intrate în sfera de influență a Uniunii Sovietice. Pe de altă parte, existența în majoritatea acestor țări a unor foarte influente partide și grupări politice cu ideologii țărâniște, unele dintre care receptive la așteptările reale ale unui mare număr de țărani săraci pentru reforme agrare profunde și deschise unei apropieri ideologice și colaborări cu partidele comuniste, iar altele asumându-și rolul de opozanți ai acestora, a impus abordări diferențiate, deseori chiar opuse principiilor dezvoltate anterior în URSS. Acestea și alte raționamente, inclusiv de ordin extern, au decis acceptarea pentru un timp a unui aparent pluralism politic, inclusiv prin crearea unor „blocuri” sau „fronturi democratice”²³ din care au fost excluse partidele indezirabile.²⁴ Poate, un caz particular la constituit Iugoslavia, unde relația dintre comuniști și țărani a fost definită în cu totul alți termeni decât în celelalte țări comuniste. Explicația rezidă în impactul major pe care rezistența anti-hitleristă, organizată de partizanii lui Tito, l-a jucat asupra țăranilor. Melissa

Bokovoy privește țărânimia iugoslavă din două perspective: „Țărânimia adevărată din Iugoslavia, care era împărțită după regiune, etnie, situație materială și după timpul petrecut în război, și țărânimia mitică a Iugoslaviei comuniste. Țărânimia KPJ [Komunistička partija Jugoslavije] figura ca un membru loial al luptei partizanilor, nediferențiat, neclintit și urmărind interesele Iugoslaviei comuniste și ale noului stat. Într-adevăr, anumite segmente ale țărânimii Iugoslaviei au ajuns să lupte cu comuniștii în timpul războiului și pot fi apreciați pentru că au ajutat partidul KPJ să ajungă la putere. Însă, alte categorii ale țărânimii nu au fost aliați cu comuniștii iugoslavi.”²⁵

Incapacitatea țăranilor de a deveni un factor relevant în politica comunistă a fost foarte bine surprinsă de Eric R. Wolf: „... organizarea partidului comunist prevede personalul profesional revoluționar a cărui unică funcție este să furnizeze o strategie de durată de care țărânimia nu este capabilă. Doar în condiții de tulburare socială majoră și prelungită, totuși, în special în condiții de război care zguduie ireversibil fundamentul ordinii tradiționale, este probabil ca un astfel de personal revoluționar general va putea conduce țărânimia către o revoluție de succes. Exemplul rus și chinez, totuși, indică de asemenea că în timp ce o asemenea revoluție poate începe pentru a ajuta țărânimia, este de asemenea făcută pentru a o tulbura. Asemenea revoluții ținesc, în final, transformarea țărânimii într-un nou strat social.”²⁶

Când comuniștii sub umbrela Armatei Roșii au instaurat regimuri staliniste în țările Europei de Est, structura economico-socială a acestora era diferită. Bulgaria, Polonia, România, Ungaria intrau clar în categoria definită de Samuel Franklin drept „peasant society”²⁷. Observația lui Peter Kenéz referitoare la faptul că în autopercepția poporului maghiar, Ungaria era o țară rurală, iar țărânimia era deținătoarea trăsăturilor și virtuților naționale și că intelectualitatea interbelică a cultivat această imagine²⁸ era aplicabilă și celorlalte țări rurale.²⁹ Alta era situația Cehoslovaciei care putea fi inclusă în categoria țărilor industrializate. Chiar și în acest caz se constata un clivaj între cele două părți componente. Mai precis, Boemia a fost încă înainte de cel de-al Doilea Război Mondial printre cele mai industrializate regiuni ale Europei. Așa cum observa Per Ronnäs, după indicatorii sociali și economici, Cehia era mai apropiată de țările nordice, Germania și Franța decât de țările din Estul și Sud-Estul Europei. Doar 25% din forța de muncă era ocupată în sectorul primar (agricultură, silvicultură și pescuit) în 1930, în comparație cu 29% în Germania (1933), 36% în Suedia (1930) și 36% în Franța (1931).³⁰ Mai mult decât atât, spațiul rural ceh era, într-o proporție însemnată, dezvoltat din perspectiva manufacturieră și comercială, și drept consecință a dezvoltat o structură socială diversificată și ridicată economic și cultural. În contrast, Slovacia era mult mai rurală, păstrând acest

caracter și după război. Din perspectivă demografică, economică și socială aceasta avea mai multe trăsături în comun cu Polonia, Ungaria, România și Bulgaria decât cu Cehia. În general, politica de eradicare a diferențelor în ceea ce privește standardele de viață dintre populația agricolă și cea neagrăcolă, dintre spațiul rural și cel urban și nu în ultimul rând dintre cele două republici a fost un succes.³¹

2. Direcții principale de cercetare a lumii rurale în anii comunismului

2.1. Reformele agrare de după WWII și impactul lor asupra lumii rurale

Reformele agrare realizate în anii interbelici, în mare măsură, nu și-au atins scopul, astfel că după 1945 tema reformei agrare a fost readusă în discuție de către aproape toate forțele politice. Reformele agrare inițiate în țările central și est-europene după anul 1945 și-au depășit de la început natura lor economico-socială, transformându-se într-o veritabilă armă politică în mâinile partidelor clientelare Moscovei, interesate esențialmente de captarea voinei electorale a populației rurale. În vestul Europei preocuparea statului pentru asistența socială s-a generalizat după 1945, expresie a dorinței de schimbare în întreaga continent. Pentru lumea rurală, reforma agrară, considerată de mulți drept „cea mai stringentă dilemă a Europei”³², a fost cea mai importantă măsură luată de guvernanți. În țările din Estul Europei intrate sub influența Uniunii Sovietice reforma agrară a urmărit în principal să aducă un capital de popularitate partidelor comuniste, să rezeze influența proprietarilor înstăriți, să asigure liniștea socială prin încurajarea micii proprietăți, pentru ca la scurt timp aceiași guvernanți să argumenteze ineficiența micii proprietăți și să justifice necesitatea colectivizării agriculturii. Așa cum observa și Peter Kenez, (în Ungaria) comuniștii exploatau imediat după război nevoia de reformă socială și economică din țările Europei de Est.³³

În ordine cronologică, Polonia a fost prima dintre țările viitorului lagăr comunist în care a fost decretată reforma agrară (6 septembrie 1944), urmată de către România (23 martie 1945), Cehoslovacia (21 mai 1945), Iugoslavia (23 august 1945), Albania (29 august 1945), partea Germaniei aflată sub control sovietic (octombrie 1945), Bulgaria (12 martie 1946) și Ungaria (7 mai 1946).³⁴ După aprecierea lui Jean-François Soulet reformele agrare postbelice au luat forma unei adevărate „revoluții agrare” îndeplinite de la „vârf”. Partidele comuniste, în acel moment crucial de acaparare a puterii, au folosit strategia reformelor

agrare în scop politic, urmărind propagandistic atragerea imensei comunități țărănești și unirea ei în jurul unei reforme prezentate totodată ca o luptă de clasă – având drept consecință imediată eliminarea claselor stăpânitoare – și ca o pedepsire a celor vinovați de război (germanii – S.R.).³⁵ Fenomenul se petrecea pe un fundal dezolant modelat de distrugerile provocate de război: mii de sate distruse, terenuri agricole, podgorii etc. scoase din producție, șeptelul redus dramatic – un fundal sumbru pe care țăranul demobilizat îl găsea acasă și în care trebuia să-și continue activitatea.³⁶

În toate țările aflate sub influența sovietică s-a stabilit un prag maxim de proprietate funciară: 5 ha în Albania, 20 în Bulgaria, 45 în Iugoslavia, 50 în România și Cehoslovacia, 57 în Ungaria, 15 ha de pământ arabil sau 20 ha de pășune în Polonia și Germania de Est. Apoi s-au realizat transferurile de proprietate, deosebit de importante în Ungaria (34,6% din pământ), Polonia și viitoarea Republică Democrată Germană. În total, în Europa de Est, mai bine de 3 milioane de familii țărănești au beneficiat de această redistribuire.³⁷

În ciuda îndeplinirii reformelor agrare de către guvernele pro-sovietice, influența partidelor comuniste locale nu a crescut simțitor. Țăranii au păstrat aceeași reticență, ca și în anii interbelici, față de comuniști, cu toate eforturilor propagandistice ale acestora prin care clamau susținerea proprietății private. Situația a fost foarte bine surprinsă de către Peter Kenez în cazul Ungariei: „Rezultă din rapoartele agitatorilor satului că influența Partidului Comunist a rămas slabă în sate. Ideologia comunistă a avut un impact redus asupra țăranilor, programul economic al partidului nu le-a fost pe plac, iar partidul nu avea niciun cadru de încredere în lumea rurală. În ceea ce privește revoluția proletară, așa cum câțiva dintre comuniști și-ar fi dorit, bineînțeles că aceasta a făcut o impresie proastă. Imre Nagy recunoaște în raportul său către Moscova că Biserica Catolică a reprezentat o putere mai mare în lumea rurală decât partidul comunist. De asemenea, el menționează ca exemplu al slăbiciunii faptul că adesea comitetele locale nu includeau membrii țărani, ci doar oamenii trimiși din orașe. Dilema fundamentală a politicii agriculturii comuniste a fost, pe de o parte, scopul partidului de a moderniza și îmbunătăți eficiența, și pe de altă parte, apărarea intereselor țăranilor care abia au primit mici parcele de pământ ce nu puteau fi eficient cultivate.”³⁸

Cu toate acestea, Tony Judt constată și un alt rezultat al reformelor agrare realizate între anii 1944-1947: în toate țările est-europene s-a creat o pătură largă de mici proprietari, recunoscători noilor autorități pentru pământul lor.³⁹ Cât de largă a fost această pătură autorul nu ne lămurește, dar este evident că politica agrară aplicată de către comuniști în această etapă a stârnit și simpatie în rândul țăranilor.

Un alt aspect interesant al reformelor agrare la constituit exproprierea minorităților germane din

Polonia până în Iugoslavia, care în opinia lui Tony Judt, „a completat transformarea radicală inițiată de nemți prin mutarea evreilor”. Comunitățile germane din regiunea sudetă, Transilvania și nordul Iugoslaviei dețineau proprietăți funciare semnificative. În Cehoslovacia, bunurile și proprietățile luate de la germani și de la colaboratorii lor însumau un sfert din averea națională; numai din distribuirea terenului agricol au avut de câștigat peste 300.000 de țărani, muncitori agricoli și familiile lor⁴⁰. „La o asemenea scară, transformarea era cu adevărat revoluționară. Ca și războiul însuși, ea reprezenta o cenzură radicală, o ruptură completă cu trecutul și, în același timp, un preambul la schimbările și mai mari ce aveau să vină.”⁴¹ Reforma agrară din România realizată de guvernul pro-sovietic condus de către Petru Groza a reprezentat în același timp un act direct îndreptat împotriva membrilor comunității germane.⁴² În anul 1945, aproximativ 75.000 de etnici germani au fost deportați în Uniunea Sovietică în lagăre de muncă.⁴³ Germanii din România au fost excluși în mod brutal de la beneficiile acestei legi, fiind socotiți în totalitate colaboratori ai naziștilor. Prin articolul 4 al proiectului de lege pentru reforma agrară, germanii din România care colaboraseră cu Germania nazistă pierdeau toate pământurile și proprietățile agrare. Cei care nu aveau această vină, rămâneau cu 20 de hectare, în vreme ce alți proprietari funciari puteau păstra câte 50 de hectare teren arabil, plus vii sau păduri. De cele mai multe ori s-a ajuns la confiscarea întregii averi a țăranilor sași și șvabi, în urma confuziei din instrucțiuni, a ignoranței și a interesului pecuniar al celor implicați în implementarea reformei. După unele estimări, la începutul anului 1947, la nivelul întregii țări au fost expropriate 143.000 de familii germane, cu un total de 804.000 iugăre. Trebuie menționat că, în epocă, toate minoritățile germane au fost tratate cu aceeași vitregie, fiind supuse la fel deposedării de pământuri și alte bunuri, expulzate. Potrivit unor aprecieri, toți țăranii germani din Centrul și Sud-Estul Europei au fost expropriați și au pierdut cca. 10 milioane de hectare de pământ, în total expropriindu-se 16,7 milioane de hectare. Această stare de lucruri nu scade din răspunderea guvernanților români ai vremii, ci relevă doar că ei aveau aceleași mentalități și obișnuințe ca și omologii lor din alte țări.⁴⁴

În mod practic, reformele agrare postbelice nu au beneficiat de răgazul necesar pentru a produce efecte economice pozitive în lumea rurală. La scurt timp, țăranii au fost deposedați la rândul lor de către regimurile comuniste, în cadrul colectivizării forțate.

2.2. Colectivizare și comunizare în lumea rurală

Cea mai importantă direcție de cercetare a lumii rurale din Europa de Est a constituit-o colectivizarea agriculturii, interesul istoriografic generând o literatură extrem de bogată și diversă.⁴⁵ Atenția acordată acestei teme se explică prin faptul că procesul de colectivizare a vizat direct sau indirect mai bine de jumătate din populația rurală din țările est-europene, în unele țări, precum România și Bulgaria, procesul afectând mai bine de două treimi din populație. Partidele Comuniste est-europene au aplicat modelul sovietic al colectivizării unor realități și cazuri foarte diferite de cele din Uniunea Sovietică, fără a fi pe deplin organizate și fără a avea forță politică suficientă pentru a le impune, de aici și apariția unor situații specifice fiecărei țări comunizate.⁴⁶ Colectivizarea nu a fost nicăieri realizată în mod uniform.⁴⁷ Pe scurt, noilor regimuri comuniste le lipsea puterea de a-și impune voința asupra unei populații îndărătnice.⁴⁸ Așa cum remarcau Gail Kligman și Katherine Verdery, „colectivizarea agriculturii a fost, în țări predominant agrare precum Uniunea Sovietică, Bulgaria și România, prima campanie de masă cu care noul regim comunist și-a început programul radical de transformare socială, politică, economică și culturală a țării. Ea nu a fost doar un aspect al politicii mai largi de dezvoltare industrială, ci un atac asupra înseși fundamentelor vieții rurale.”⁴⁹

Majoritatea cercetătorilor din domeniu, precum Robert Conquest⁵⁰, R.W. Davies⁵¹, Moshe Levin⁵², Sheila Fitzpatrick⁵³, Lynne Viola⁵⁴, Stephen Kotkin⁵⁵, Gail Kligman și Katherine Verdery⁵⁶ au contestat prezumția „totalitară” că stalinismul a însemnat impunerea unei politici de sus în jos prin suprimarea oricărei rezistențe, considerând colectivizarea un proces îndelungat și dinamic de devenire, în care unele secțiuni ale aparatului de partid au adoptat anumite trăsături caracteristice nu numai pe baza unui program inițial, ci și sub forma unor practici apărute și dezvoltate în timp. În cazul României, spre exemplu, Kligman și Verdery merg mai departe afirmând că incapacitatea partidului-stat de a-și controla cadrele implicate în colectivizare a modelat un anumit tip de relație între stat și societate, dar și anumite obiceiuri de comportament, care aveau să marcheze întreaga existență a Partidului Comunist. Procesul de colectivizare a fost decisiv pentru determinarea naturii noului partid-stat și a subiecților lui.⁵⁷ Perspectiva celor două cercetătoare asupra procesului de colectivizare este originală, abordând colectivizarea nu pur și simplu ca pe un proces subordonat dezvoltării industriale, așa cum se face în mod frecvent în literatura de specialitate, ci ca pe o componentă a unui set mai larg de tehnologii de modernizare, set care include învățământul de masă, un sistem îmbunătățit de ocrotire a sănătății publice, industrializarea (pe care și colectivizarea a făcut-o posibilă). În locul unei istorii în mare parte politice,

Kligman și Verdery se concentrează asupra implicațiilor sociale și culturale ale unui proces care a căutat să înlocuiască o formă de organizare bazată pe relații de rudenie cu una birocratică.⁵⁸ Importanța relațiilor de rudenie în procesul de definire și constituire a proprietății colective în lumea rurală din țările comuniste a fost sesizată încă înainte de către David A. Kideckel.⁵⁹ Colectivizarea, conchid cele două autoare, a reprezentat „masiv proiect de inginerie socială, ale cărui tehnologii au fost mediate prin practicile cotidiene asociate relațiilor de rudenie, organizării temporale a vieții sătești și idealurilor de statut.”⁶⁰ O asemenea abordare vine în continuarea tezei lansate de James Scott⁶¹ și dezvoltată îndeosebi de lucrările lui Lynne Viola⁶², care considerau colectivizarea agriculturii în URSS o politică de modernizare, de dezvoltare economică, de centralizare politică. Jeremy Brown întărește și el această idee, că cele mai multe regimuri comuniste de pe glob au văzut în colectivizarea agriculturii singura cale de rezolvare a problemelor țăranilor: eradicarea exploatării și sărăciei.⁶³

Experiența sovietică din anii 1920-1930 i-a ajutat pe liderii partidelor comuniste din statele est-europene să adopte, la sfârșitul anilor 1940 și începutul anilor 1950, strategii complexe prin care să poată atrage de partea noului regim segmente cât mai largi ale populației, sau prin care să se asigure, cel puțin, de o atitudine neutră din partea unor categorii sociale importante, așa cum au fost țăranii. Prezența activă în lumea rurală a unor organizații politice autonome din punct de vedere formal, dar strâns legate de partidele comuniste („tovarășii de drum”), particularizează procesul de colectivizare din statele est-europene⁶⁴ față de cel din Uniunea Sovietică, unde colectivizarea masivă (*sploshnaya kolektivizatsiya*) s-a făcut sub controlul exclusiv al partidului comunist. O altă particularitate, îl reprezintă faptul că, ținând cont de experiența sovietică, partidele comuniste din Europa de Est au apelat în procesul de colectivizare, mai ales în faza de început a acesteia, la un instrumentar mult mai sofisticat, în care un rol deosebit de important i-a fost rezervat propagandei aparent neutre din punct de vedere ideologic.⁶⁵

Chiar dacă după 1945 modelul sovietic al agriculturii colectivizate a fost aplicat în toate statele est- și central- europene ocupate de trupele sovietice, în Polonia, Ungaria și Cehoslovacia colectivizarea nu a fost îndeplinită cu aceeași consecvență. Lăudată cu entuziasm de comuniști drept soluție a tuturor problemelor agrare, asocierea reformei cu etatizarea a întâmpinat aproape pretutindeni o opoziție puternică. În ciuda eforturilor energice de a continua colectivizarea, cu mijloace de constrângere politice, aceasta și-a pus decenii de-a rândul amprenta asupra regimului agrar est-european. Dar rezultatele ei au fost dezamăgitoare – o consecință, concluzionează Werner Rösener, la care au conlucrat rezistența țărănească, proasta organizare

a întovărășirilor de producție, dotarea insuficientă a gospodăriilor colective cu capital și înăbușirea în forță a oricărei inițiative autonome. Cu toate lipsurile sale, colectivizarea a rămas multă vreme, în majoritatea statelor est europene, obiectivul politicii agrare oficiale.⁶⁶ Sunt multe cauze care au determinat refuzul țăranilor de a accepta cu entuziasm colectivizarea după modelul sovietic, îndărătnicia lui, dar poate cea mai relevantă este cea avansată de F. Fejtő care susține că în Europa de Est țăranul „nu înțelege, nu acceptă regulile comuniste ale jocului pentru că nu este pe deplin convins de eșecul său în calitate de mic fermier.”⁶⁷

Foarte pertinentă ni se pare observația lui Kligman și Verdery referitoare la efectele colectivizării: „Colectivizarea a adus beneficii indiscutabile unora dintre locuitorii satelor, mai ales aceluia care deținuseră până atunci pământ puțin sau care nu avuseseră deloc. I-a eliberat de necesitatea de a munci pe loturile altora și le-a sporit controlul asupra câștigurilor obținute, acordând existenței lor zilnice o stabilitate care le fusese necunoscută până atunci. Pentru mulți alții însă, colectivizarea a fost trauma majoră a perioadei socialiste.”⁶⁸

Acknowledgement:

This work was supported by CNCS – UEFISCDI, project no. PN-II-RU-TE-2012-3-0334 – *Communism in Romanian Countryside. Case Study: Ploughmen's Front Propaganda (1944-1953)*.

Note:

1. Varianta în limba engleză a studiului urmează să fie publicată în Sorin Radu, Cosmin Budeancă (editori), *The Countryside and Communism in Eastern Europe: Perceptions, Attitudes, Propaganda*, LIT Verlag, Mainzer Beiträge zur Geschichte Osteuropas herausgegeben, Band 8, Wien, Zürich, Münster, 2016.
2. Vezi îndeosebi: Andrew Flynn, Philip Lowe, *The Contested Countryside*, London, UCL Press, 1994; Keith Hoggart, Henry Buller, Richard Black, *Rural Europe: Identity and Change*, London, Arnold, 1995; Leo Granberg, Imre Kovách (Eds.), *Actors on the Changing European Countryside*,

Budapest: Institute for Political Science of the Hungarian Academy of Sciences, 1998; Katja Bruisch, *Als das Dorf noch Zukunft war. Agrarismus und Expertise zwischen Zarenreich und Sowjetunion*, Köln, Weimar, Wien: Böhlau, 2014.

3. A se vedea, de exemplu: Thomas M. Bohn, Marie-Janine Calic (Eds.), *Urbanisierung und Stadtentwicklung in Südosteuropa vom 19. bis zum 21. Jahrhundert*. 47. Internationale Hochschulwoche der Südosteuropäergesellschaft in Tutzing 6.-10.10.2008, München – Berlin: Verlag Otto Sagner, 2010.

4. Jeremy Brown, "Rural Life," in Stephen A. Smith (Ed.), *The Oxford Handbook of the History of Communism*, Oxford, Oxford University Press, 2014, 455. În original: „When we imagine what life was for rural people in communist societies, the first picture that might come to mind is that of stooped peasant, defeated and demoralized by collectivization. When the revolution came to his village, communist officials had raised his hopes by granting his family a plot of land and teaching him to write his name, but few years later he has forced to join a commune and give most of the harvest to the state. He opposed collectivization at first, but as time passed he could only grumble, drag his feet, and stealthily swallow handfuls of unripened grain in the fields. He lived in constant fear that a neighbour or cadre would denounce him as a «rich peasant» who had concealed his true identity from the masses – knowing well that such a charge could lead to deportation or a bullet to the head.”

5. Eric R. Wolf, *Peasants*, New Jersey, Prentice Hall, Inc., 1966; Wolf, dintr-o perspectivă antropologică este preocupat să înțeleagă țărănimea ca actor social, familia țărănească și relațiile socio-economice din cadrul societăților țărănești. Vezi și: S.H. Franklin, *Rural Societies*, London, Basingstoke, The Macmillan Press LTD., 1971; Jerome Blum, *The End of the Old Order in Rural Europe*, Princeton, New Jersey, Princeton University Press, 1978; Werner Troßbach, Clemens Zimmermann, *Die Geschichte des Dorfes*, Stuttgart: Eugen Ulmer, 2006; Judith Pallot (Ed.), *Transforming Peasants. Society, State and the Peasantry, 1861-1930*, Houdmills, Basingstoke, Hampshire: Macmillan Press LTD, 1998.

6. Werner Rösener, Țăranii în istoria Europei, Iași, Polirom, 2003, 7. Prima ediție: Werner Rösener, *Die Bauern in der europäischen Geschichte*, München, C.H. Beck, 1993.

7. Rösener, Țăranii în istoria Europei, 7-8.

8. Wolf, *Peasants*, viii. În original: “To say that a society is «traditional», or that its population is bound by tradition, does not explain why tradition persists, nor why people cleave to it.”

9. Excepția notorie în acest sens o constituie narodnicismul rus și curentele înrudite cu acesta din unele regiuni ale Europei de Est. În România acest curent a fost reprezentat cel mai puternic de Constantin Dobrogeanu-Gherea și, la începutul carierei politice, Constantin Stere. Constantin Dobrogeanu-Gherea, *Neoiobăgia*, București, 1910); Cathy A. Frierson, *Peasant Icons: Representations of Rural People*

in Late 19th Century Russia, New York: Oxford University Press, 1993.

10. Rösener, Țăranii în istoria Europei, 9.

11. Karl Marx, Friederich Engels, *Manifestul Partidului Comunist*, București: Editura Politică, 1962, 4, disponibil online la https://polifilosofie.files.wordpress.com/2013/10/marx_engels_manifestul_partidului_comunist-fragmente.pdf, consultat în 11.02.2016.

12. *Ibidem*, 7.

13. Rösener, Țăranii în istoria Europei, 11.

14. *Ibidem*, 12.

15. Alessandro Staziani, “Agrarian Question,” in Silvio Pons, Robert Service (Eds.), *A Dictionary of 20th Century Communism*, translated by italian edition (2006) Mark Epstein and Charles Townsed, Princeton, Oxford, Princeton University Press, 2010, 3-5; Igal Halfin, “Classes,” in Pons, Service, *A Dictionary of 20th Century Communism*, 114-117; Lynne Viola, “Peasants in USSR,” in Pons, Service, *A Dictionary of 20th Century Communism*, 603-607; Roger Bartlett (Ed.), *Land Commune and Peasant Community in Russia. Communal Forms in Imperial and Early Soviet Society*, Basingstoke, Hampshire: Macmillan, 1990.

16. Daniel Thorniley, *The Rise and Fall of the Soviet Rural Communist Party, 1927-39*, Houdmills, Basingstoke, Hampshire, London: Macmillan Press LTD, 1988, 6-7.

17. Vezi pe larg Bartlett, *Land Commune and Peasant Community in Russia, passim*.

18. Printre altele, prin Constituția Republicii Sovietice Federative Socialiste Ruse din 1918, muncitorilor le-a fost asigurat un grad de reprezentativitate net superior țăranilor (G.I. Șmelev, *Agrarnaja politika i agrarnye otnošenija v Rossii v XX veke*, Moskva, Nauka, 2000, 96.

19. Apud N.I. Bukharin, *Izbrannye proizvedenija. Put' k socializmu*, Novosibirsk, 1990, 1-100.

20. Șmelev, *Agrarnaja politika i agrarnye otnošenija v Rossii v XX veke*, 98, 100-101. O mare parte dintre prevederile programului agrarian al Cominternului au fost formulate ca răspuns la provocările partidelor țărănești/agariene din Europa de Est. See George D. Jackson Jr., *Comintern and Peasant in Eastern Europe, 1919-1930*, New York, London, Columbia University Press, 1966, 5. The pioneering study of the struggle between Marxism and agrarianism (or populism) in Eastern Europe is David Mitrany, *Marx Against the Peasant: A Study in Social Dogmatism*, Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1951.

21. Irwin T. Sanders, “Introduction,” in Irwin T. Sanders (Ed.), *Collectivization of Agriculture in Eastern Europe*, Lexington: University of Kentucky Press, 1958, 1. În original: “The official Party doctrine, as interpreted by Lenin, would call for the creation of a rural proletariat who, as the «toiling peasantry», would unite with the urban workers to create the Communist Utopia.”

22. Thorniley, *The Rise and Fall of the Soviet Rural Communist Party*, 11 and next.

23. Din punct de vedere ideologic și programatic, „fronturile populare” din Europa de Est de după cel de-al doilea război

mondial își au originea în deciziile luate la Congresul VII al Cominternului, desfășurat la Moscova între 25 iulie și 21 august 1935. Eșuarea planului unei revoluții mondiale proletare și diminuarea constantă a influenței comuniștilor în mediul mișcării muncitorești i-a pus pe liderii Cominternului în situația de a căuta soluții pentru a atrage în câmpul de gravitație al Internaționalei III cel puțin o parte din partidele, sau facțiunile și sindicatele de stânga, ieșite de sub controlul „conducerilor reacționare”. Această modificare de atitudine va fi pusă în legătură cu creșterea pericolului fascist. Una dintre prioritățile „frontului unic” urma să fie crearea în fiecare țară a unui guvern comun al forțelor de stânga, ca etapă intermediară în instaurarea „unei dictaturi democratice a clasei muncitoare” [Aleksandr Vatlin, *Komintern: idei, reșenija, sud'by*, Moscow, 2009, 75; *VII Kogress Kommunističeskogo Internacionala i bor'ba protiv fašizma i vojny (Sbornik dokumentov)*, Moscow, 1975, 364-375].

24. T.V. Volokitina, G.P. Muraško and A.F. Noskova, *Narodnaja demokratija: miľ ili real'nost'? Obščestvenopolitičeskije processy v Vostočnoj Evrope, 1944-1948 gg.*, Moskva, Nauka, 1993, 109-110; Melissa K. Bokovoy, *Peasants and Communists. Politics and Ideology in the Yugoslav Countryside, 1941-1953*, Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 1998, 1-27.

25. Bokovoy, *Peasants and Communists*, XIV. În original: „The real peasantry of Yugoslavia, which was divided by region, ethnicity, material circumstance, and wartime experience, and the mythical peasantry of the Yugoslav Communists. The peasantry of KPJ [Komunistička partija Jugoslavije] appears as a loyal member of the partisan struggle, undifferentiated, unwavering, and following the interests of the Yugoslav Communists and their new state. Indeed, certain segments of Yugoslav peasantry did find themselves fighting with the Communists during the war and can be credited with having helped the KPJ to power. Other portions of the peasantry were not allied with the Yugoslav Communists.”

26. Wolf, *Peasants*, 109. În original: „...Communist party organization provides the staff of professional revolutionaries whose entire function is to provide the long-range strategy of which the peasantry itself is incapable. Only under conditions of major and prolonged social disturbance, however, especially under conditions of warfare which shake the foundations of the traditional order beyond repair, is it likely that such a revolutionary general staff will be able to lead a peasantry in the making of successful revolution. The Russian and Chinese examples, however, also indicate that while such a revolution may be made with the aid of a peasantry, it is not made for the sake of peasantry. Such revolutions aim, ultimately, at the subjugation and transformation of peasantry into a new kind of social grouping.”

27. Samuel Franklin, *The European Peasantry: The Final Fase*, London, Methuen, 1969, 141-144.

28. Peter Kenez, *Hungary from the Nazis to the Soviets. The*

Establishment of the Communist Regime in Hungary, 1944-1948, Cambridge, Cambridge University Press, 2006, 107.

29. Vezi Per Ronnäs, *Urbanization in Romania. A Geography of Social and Economic Change Since Independence*, Stockholm, The Economic Research Institute, Stockholm School of Economics, 1984.

30. Per Ronnäs, “Introduction,” in Alois Slepica, Eva Hošková, Per Ronnäs, Örjan Sjöberg (Eds.), *Rural Czechoslovakia: Patterns of Change under Socialism*, Stockholm, The Economic Research Institute, Stockholm School of Economics, 1989, 1; see and B.R. Mitchell, *European Historical Statistics, 1750-1970*, New York, Columbia University Press, 1978, 51-63.

31. Ronnäs, “Introduction,” 2.

32. Tony Judt, *Postwar. A History of Europe since 1945*, London, Pimlico, 2007, 77. Tony Judt, *Epoca postbelică. O istorie a Europei de după 1945*, Iași, Polirom, 2008, 84.

33. Reforma agrară din Ungaria a distrus relicvele feudale ale sistemului de proprietate agrară. Kenez, *Hungary from the Nazis to the Soviets*, 107.

34. Augustin Țărău, *Noaptea moșierilor. Aplicarea Decretului 83/1949 în nord-vestul României*, Oradea, Editura Arca, 2009, 37.

35. Jean-François Soulet, *Istoria comparată a statelor comuniste din 1945 până în zilele noastre*, Iași, Polirom, 1998, 72.

36. Pentru o imagine generală asupra acestor stări de lucruri, vezi Judt, *Postwar*, 16-19.

37. Soulet, *Istoria comparată a statelor comuniste*, 72; Norman Davies, *Istoria Poloniei. Terenul de joacă al lui Dumnezeu*, vol. 2 (*Din 1795 până în prezent*), Iași, Polirom, 2014, 454; Jana Burešová, “The Collectivization of Agriculture in Czechoslovakia: The Imposition of the Soviet Communist Model on Czechoslovak Agriculture after the Second World War, 1945-1960,” in Eduard Kubů, Torsten Lorenz, Uwe Müller, Jiří Šouša (Eds.), *Agrarismus und Agrarreliten in Ostmitteleuropa*, Berlin-Praha: Dokořán Verlag, BWV Berliner Wissenschafts-Verlag, 2013, 624-625; Ivan T. Berend, György Ránki, *The Hungarian Economy in Twentieth Century*, London: Croom Helm, 1985, 183; Sándor Szakács, “From Land Reform to Collectivization (1945-1960),” in Péter Gunst (Ed.), *Hungarian Agrarian Society from the Emancipation of Serfs (1848) to the Re-privatization of Land (1998)*, New York, Columbia University Press, 1998, 260-261.

38. Kenez, *Hungary from the Nazis to the Soviets*, 116. În original: “It is evident from the reports of the village agitators that the influence of the Communist Party remained weak in the villages. Communist ideology had little appeal to the peasants, the economic program of the party did not favor them, and the party had no reliable cadres in the countryside. Talking about a «proletarian revolution», as some of the Communists were wont to do, obviously made a bad impression in the countryside. Imre Nagy in his report to Moscow admitted that the Catholic Church was a stronger presence in the countryside than the Communist

Party. He also mentioned as an example of weakness that the local committees often included no peasant members but only people sent from the cities. The fundamental dilemma of Communist agricultural politics was that, on the one hand, the party aimed to modernize and improve efficiency, while on the other, it claimed to defend the interests of the peasants who had just received mostly small parcels that could not be efficiently cultivated.”

39. Judt, *Epoca postbelică*, 84-85.

40. *Ibidem*, 48-49.

41. *Ibidem*, 49.

42. Hannelore Baier (Ed.), *Germanii din România, 1944-1956*, Sibiu, Honterus, 2005, 11; Dumitru Șandru, *Reforma agrară din 1945 și țărănimea germană din România*, București, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 2009, 12-13.

43. Hannelore Baier (Ed.), *Deportarea etnicilor germani din România în Uniunea Sovietică 1945*, Sibiu, Forumul Democrat al Germanilor din România, 1994, *passim*.

44. Comisia Prezidențială pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România, *Raport final*, București, Polirom, 2007, 360; Cosmin Budeancă, “Efectele expropriierilor și naționalizărilor asupra etnicilor germani: integrarea în Cooperativele Agricole de Producție și migrația spre orașe, în percepția românilor,” în Hannelore Baier (Ed.), *Rupturi și noi începuturi. Germanii din România după două războaie mondiale. Comunicările unui simpozion*, Sibiu, Honterus, 2014, 71.

45. O ultimă analiză comparativă a procesului de colectivizare din Uniunea Sovietică și Europa de Est a fost publicată în 2014: *The Collectivization of Agriculture in Communist Eastern Europe. Comparison and Entanglements*, Constantin Iordachi, Arnd Bauerkämper (Eds.), Budapest, New York, CEU Press, 2014. O interesantă recenzie a cărții a fost publicată de către Róbert Balogh, *Hungarian Historical Review*, 1 (2015), 240-247.

46. Pavel Câmpeanu, *The Origins of Stalinism. From Leninist Revolution to Stalinist Society*, Armonk, New York, London, M.E. Sharpe Inc., 1986; Gail Kligman, Katherine Verdery, *Peasant under Siege. The Collectivization of Romanian Agriculture, 1949-1962*, Princeton, Oxford, Princeton University Press, 2011, 2; Jan Gross, “A Note on the Nature of Soviet Totalitarianism,” *Soviet Studies* 34/3 (1982), 367-376; Stephen Kotkin, *The Magnetic Mountain: Stalinism as a Civilization*, Berkeley, University of California Press, 1995.

47. Kligman, Verdery, *Peasant under Siege*, 445. “The Soviet Union exported the revolutionary technology of collectivization to its satellites, providing the blueprint along with Soviet advisers to guide them. This blueprint set out the parameters for establishing collectives: new methods to improve agricultural production, a new institutional infrastructure, and an arsenal of pedagogical techniques with which cadres were to enlighten peasants and discipline dissenters.”

48. Kenneth Jowitt, *The Leninist Response to National*

Dependency, Berkeley, Institute of International Studies, University of California, 1978.

49. Gail Klingman, Katherine Verdery, *Țăranii sub asediu. Colectivizarea agriculturii în România (1949-1962)*, trad. Justina Bandol, Iași, Polirom, 2015, p. 22.

50. Robert Conquest, *The Harvest of Sorrow: Soviet Collectivization and the Terror-Famine*, New York, 1986.

51. R.W. Davies, *The Socialist Offensive: The Collectivization of Soviet Agriculture, 1929-1930*, London, 1980.

52. Moshe Lewin, *Russian Peasants and Soviet Power: A Study of Collectivization*, New York, 1968.

53. Sheila Fitzpatrick, *Stalin's Peasants: Resistance and Survival in the Russian Village after Collectivization*, New York, 1994.

54. Lynne Viola, *The Best Sons of the Fatherland: Workers in the Vanguard of Soviet Collectivization*, New York, Oxford University Press, 1987; Lynne Viola, *Peasant Rebels under Stalin: Collectivization and the Culture of Peasant Resistance*, New York, Oxford University Press, 1996; Lynne Viola, V.P. Danilov, N.A. Ivinskii, Denis Kozlov (Eds.), *The War Against the Peasantry, 1927-1930: The Tragedy of the Soviet Countryside*, New Haven, 2005;

55. Kotkin, *The Magnetic Mountain*, *passim*.

56. Kligman, Verdery, *Peasant under Siege*, *passim*.

57. *Ibidem*, 6.

58. *Ibidem*, 41.

59. David A. Kideckel, “The Socialist Transformation of Agriculture in a Romanian Commune, 1945-1962,” *American Ethnologist*, 9 (1982), 320-340; David A. Kideckel, *The Solitude of Collectivism: Romanian Villagers to the Revolution and Beyond*, Ithaca, New York, Cornell University Press, 1993.

60. Klingman, Verdery, *Țăranii sub asediu*, 426.

61. James Scott, *Seeing Like a State: How Certain Schemes to Improve the Human Condition Have Failed*, New Haven, Yale University Press, 1998.

62. Vezi nota 54.

63. Brown, “Rural Life,” 456.

64. Despre colectivizarea agriculturii în URSS și Europa de Est vezi (selectiv): Jerzy F. Karcz (Ed.), *Soviet and East European Agriculture*, Berkeley and Los Angeles, University of California Press, 1967; Irwin T. Sanders (Ed.), *Collectivization of Agriculture in Eastern Europe*, Lexington, University of Kentucky Press, 1958; Joan Sokolovsky, *Peasants and Power: State Autonomy and the Collectivization of Agriculture in Eastern Europe*, Boulder, Westview Press, 1990; Peter D. Bell, *Peasants in Socialist Transition. Life in a Collectivized Hungarian Village*, Berkeley, Los Angeles and London, University of California Press, 1984; James Hughes, *Stalinism in a Russian Province. A Study of Collectivization and Dekulakization in Siberia*, Basingstoke, Hampshire and London: Houndmills, 1996; Corey Ross, *Constructing Socialism at the Grass-Roots: The Transformation of East Germany, 1945-1965*, Harlow England, New York, Longman, 2000; Gerald Creed, *Domesticating Revolution: From Socialist Reform to*

Ambivalent Transition in a Bulgarian Village, University Park, Pennsylvania State University Press, 1998; Norman M. Naimark, *The Russians in Germany. A History of the Soviet Zone of Occupation, 1945-1949*, Cambridge, Massachusetts and London, Harvard University Press, 1995, 141-173; Jānis Labšvīrs, *A Case Study in the Sovietization of the Baltic States: Collectivization of Latvian Agriculture 1944-1956*, Bloomington, 1959; Romuald J. Misiunas, Rein Taagepera, *The Baltic States. Years of Dependence, 1940-1980*, Berkeley, University of California Press, 1983; Zdenek Krystufek, *The Soviet Regime in Czechoslovakia*, Boulder and New York, Columbia University Press, 1981; Pawel Starosta, Imre Kovách and Krzysztof Gorlach, *Rural Societies under Communism and Beyond. Hungarian and Polish Perspectives*, Łódź Łódź University Press, 1999; Edward Taborsky, *Communism in Czechoslovakia, 1948-1960*, Princeton, Princeton University Press, 1961; Peter Gunst (Ed.), *Hungarian Agrarian Society from the Emancipation of Serfs (1948) to the Re-privation of Land (1949)*, New York, Boulder, 1998; Constantin Iordachi and Dorin Dobrinu (Eds.), *Transforming Peasants, Property and Power: The Collectivization of Agriculture in Romania, 1949-1962*, Budapest CEU Press, 2009; Gail Kligman and Katherine Verdery, *Peasants under Siege: The Collectivization of Romanian Agriculture, 1949-1962*, Princeton, Oxford, Princeton University Press, 2011; Dietmar Müller, Angela Harre (Eds.), *Transforming Rural Societies. Agrarian Property and Agrarianism in East Central Europe in the Nineteenth and Twentieth Centuries*, Innsbruck, Wien: Bozen, 2010; Constantin Iordachi, Arnd Bauerkämper (Eds.), *The Collectivization of Agriculture in Communist Eastern Europe. Comparison and Entanglements*, Budapest, New York, CEU Press, 2014.

65. În acest sens cel mai cunoscut caz este cel al Uniunii Populare Țărănești din Bulgaria (Български Земеделски Народен Съюз), care, sub forma unei organizații agrare afiliate partidului comunist, a existat neîntrerupt până în 1989, fiind reprezentată în structurile puterii comuniste la toate nivelele. Un alt exemplu relevant este al propagandei organizate în lumea rurală românească de către Frontul Plugarilor (Sorin Radu, Cosmin Budeancă, Flavius Solomon, “«The Comrades», Propaganda and the Collectivization of Agriculture in Eastern Europe. The Ploughmen’s Front in Romania,” *Historický časopis (Historical Journal)*, 63/1 (2015), 113-135;

66. Rösener, *Țăranii în istoria Europei*, 18-19.

67. Apud Soulet, *Istoria comparată a statelor comuniste*, 74.

68. Kligman, Verdery, *Țăranii sub asediu*, 22.

Bibliography

Peter D. Bell, *Peasants in Socialist Transition. Life in a Collectivized Hungarian Village*, Berkeley, Los Angeles and London, University of California Press, 1984

Gerald Creed, *Domesticating Revolution: From Socialist Reform to Ambivalent Transition in a Bulgarian Village*, University Park, Pennsylvania State University Press, 1998

Peter Gunst (Ed.), *Hungarian Agrarian Society from the Emancipation of Serfs (1948) to the Re-privation of Land (1949)*, New York, Boulder, 1998

James Hughes, *Stalinism in a Russian Province. A Study of Collectivization and Dekulakization in Siberia*, Basingstoke, Hampshire and London: Houndmills, 1996

Constantin Iordachi and Dorin Dobrinu (Eds.), *Transforming Peasants, Property and Power: The Collectivization of Agriculture in Romania, 1949-1962*, Budapest CEU Press, 2009

Constantin Iordachi, Arnd Bauerkämper (Eds.), *The Collectivization of Agriculture in Communist Eastern Europe. Comparison and Entanglements*, Budapest, New York, CEU Press, 2014

Jerzy F. Karcz (Ed.), *Soviet and East European Agriculture*, Berkeley and Los Angeles, University of California Press, 1967

Gail Kligman and Katherine Verdery, *Peasants under Siege: The Collectivization of Romanian Agriculture, 1949-1962*, Princeton, Oxford, Princeton University Press, 2011

Zdenek Krystufek, *The Soviet Regime in Czechoslovakia*, Boulder and New York, Columbia University Press, 1981

Jānis Labšvīrs, *A Case Study in the Sovietization of the Baltic States: Collectivization of Latvian Agriculture 1944-1956*, Bloomington, 1959

Romuald J. Misiunas, Rein Taagepera, *The Baltic States. Years of Dependence, 1940-1980*, Berkeley, University of California Press, 1983

Dietmar Müller, Angela Harre (Eds.), *Transforming Rural Societies. Agrarian Property and Agrarianism in East Central Europe in the Nineteenth and Twentieth Centuries*, Innsbruck, Wien: Bozen, 2010

Norman M. Naimark, *The Russians in Germany. A History of the Soviet Zone of Occupation, 1945-1949*, Cambridge, Massachusetts and London, Harvard University Press, 1995

Corey Ross, *Constructing Socialism at the Grass-Roots: The Transformation of East Germany, 1945-1965*, Harlow England, New York, Longman, 2000

Irwin T. Sanders (Ed.), *Collectivization of Agriculture in Eastern Europe*, Lexington, University of Kentucky Press, 1958

Joan Sokolovsky, *Peasants and Power: State Autonomy and the Collectivization of Agriculture in Eastern Europe*, Boulder, Westview Press, 1990

Pawel Starosta, Imre Kovách and Krzysztof Gorlach, *Rural Societies under Communism and Beyond. Hungarian and Polish Perspectives*, Łódź Łódź University Press, 1999

Edward Taborsky, *Communism in Czechoslovakia, 1948-1960*, Princeton, Princeton University Press, 1961

